

Muinas –Eesti ala jagunemine ja rahvastik.

Põlva valla aladel minevikus ehk kohalik ajalooline taust, mida on eelnevalt tarvis teada hilisema kodukoha ajaloo mõistmisel

Pisut eestlastest ja võõraste vallutusretkede algusest. Eesti nime panid eestlastele arvatavasti germaanlased, sest just nemad nimetasid kõiki Visla jõest kirdes asuvaid rahvaid aistideks. Samuti tuleb rõhutada, et ka Rooma ajaloolane Publius Cornelius Tacitus on just oma teoses Germania vaadeldavate rahvaste puhul kasutanud sõna Aesti. Kuna eestlased asusid põhja pool Gauja jõge, kus oli Ugandi maakond, siis sai sellest nimest lätlastele Igaunija. Aga idanaabritele, venelastele, oli see maa võõras, siis seepärast nad nimetasid sinseid asukaid tšuudideks (tšužije, tšudõ). Soomlased ütlevad eestlaste kohta virolaiset ja seda Põhja-Eesti ehk Virumaa nime tõttu. Ja jõudis kätte ka aeg, mil võeti omaks ladinakeelne sõna Estonia.

Esimeste sajandite jooksul m.a.j kasvas kristlus teistest kultustest ja religioonidest suuremaks ning terve esimese aastatuhande jooksul oli kogu Lääne-Euroopas valitsenud ristiusk. Paraku tekkis aastal 1054 selles valitsevas religioonis lõhe ehk skisma, sest Konstantinopoli patriarh ja Rooma paavst ei suutnud usu vormi ning sisu suhtes kokku leppida. Ja nii juhtuski, et järgmiseks aastatuhandeks jagunes Euroopa õigeusklikuks Idaks ja katoliiklikuks Lääneks.

Edasine näitab juba selgesti, millised kavatsused olid sellel riigil naabrite suhtes ja kuidas neid ellu viidi.

12.sajandi lõpus jõudsid sakslased Läti aladele praegusaja mõistes, ehtasid 1185.aastal Daugava põhjakaldale Ikšķilesse (Üksküla) kivilinnuse, asutasid seejärel 1201.aastal Riia nimelise küla juurde oma tugipunkti, mis tõusis edaspidi linnaks. Breemeni toomhärja Albert hakkas Riia piiskopiks ning asutas Läti ja Eesti alade vallutamiseks Mõõgavendade Ordu. 1237.aastal ühines see ordu Saksa Orduga ja muutus viimase osana Liivi orduks.

Sakslaste vallutusretked jätkusid – liivlased alistati 1206., latgalid 1214., kuralased 1267. ja semgalid 1290.aastal.

Eestlaste kallale tuldi 1206.aastal, aga siis juba koos liivlastega, edaspidi kaasati veel latgalid. Eesti mandrialala osutus vallutatuks 1224.aastal ja saared vallutati 1227.aastal. Eestlaste vastupanu, mida hakati nimetama muistseks vabadusvõitluseks, lõppes lüüasaamisega ja eestlaste ristiusustamisega.

Muistse vabadusvõitluse (1206–1227) lõpuga sai Muinas-Eesti ajaloos otsa väga suur periood, sest Muinas-Eestist sai Vana-Liivimaa osa. Ehkki muistse vabadusvõitluse ajal avaldus juba üsna selgesti erinevate maakondade inimeste vastastikuse läbikäimise, ühtekuuluvuse ja üksteise abistamise tahe, ei tekkinud siiski ka muinasaja lõpuks kindlat riiklikku korraldust. Ent öeldust hoolimata oli muinasaja lõpusajanditel rahvas varandusliku ja õigusliku seisundi poolest võrdlemisi ühtne ning piir rahva ja vanemate vahel oli samuti üsna tinglik ja lahtine.

Ka võõrvõimu esimesel sajandil säilis veel võrdlemisi palju eestlaste muistsetest õigustest ja vabadustest. Tollase ajaperioodi kohta võib järeldada, et keskmisele eestlasele oli kehtestatud nõue läbida ristimistalitus, täita kristluse usukombeid ning tasuda uutele isandatele võrdlemisi mõõdukaid makse.

Suurema kohustusena tuli neil osa võtta sõjakäikudest ning käia teede, kirikute ja linnuste ehitustöödel. Seejuures säilisid siiski veel rahva liikumisvabadus, vana haldus- ja kohtukorraldus ning tavaõigusel põhinevad seadused. Võimalik, et eesti soost inimestel polnud ka erilisi takistusi saada isegi rajatavate linnade kodanikuks.

Eesti keskaja algus. 1227. aastat loetakse Eesti keskaja alguseks ning järgnevad seitsesada aastat tähendavad võõrvõimu all olekut. Eesti keskaja ajalisteks piirideks arvatakse

aastaid 1227 (Saaremaa vallutamine ristisõdijate poolt, mida loetakse eestlaste muistse vabadusvõitluse lõpuks) ja 1558 (Liivi sõja algus). Keskaja lõppdaatumiks on sageli loetud aga ka 1561. või 1562. aastat, kui Vana-Liivimaa riikidesüsteem lõplikult kadus. See jaotus on mõnevõrra problemaatiline, sest mujal Euroopas loetakse keskaja kestuseks umbkaudu aastaid 500 (tihti 476) – 1500.

Kuid keskajaga algas ka eestlaste jaoks varasemast hoopis uus aeg ja seda nii siseselt kui väliselt, nende elu muutus oluliselt.

Olgu selle ristimistalitusega kuidas oli, sest pole ju teada, mis toimus toonaste inimeste hinges, s.o nad võisid olla sisemiselt ka edasi paganad või sügavalt omaks võtta ristiusu, kuid väliselt hakkas Eesti peagi sarnanema teiste Euroopas maadega, pealegi oli Eestil soodne asend Ida ja Lääne kaubanduse ristteedel.

Eestisse saabusid võõrad kaupmehed, kaasas rikkalikult mitmesugust kaupa. Kuna maale ja linnadesse kerkisid kirikud ja kloostrid, siis ka tavalised talupojad tegid rännuretki ühest linnusest teise linnusesse, teise kiriku või kloostri juurde või ka teise kaubalinna. Lisaks kaupmeestele ja sõduritele liikusid mööda teed kerjused, petised, soolapuhujad, palverändurid ja paljude teisedki inimesed, kes lootsid leida paremat elu ja isegi imet.

Ka Muinas-Eestis, millest oli saanud Vana - Liivimaa, said võõra võimu tähtsamateks keskusteks linnad. Neist suurimad olid Tallinn ja Tartu.

Vallutuste tagajärjel lakkasid olemast muinasmaakonnad ja kihelkonnad kui iseseisvad haldusüksused ning maa ristimise järel võtsid nende koha üle kirikukihelkonnad.

Iga seesugune kirikukihelkond tähendas maa-ala, mille elanikkond moodustas ühe kiriku koguduse ning iga kirikukihelkond sai kiriku, ajapikku kirikute arv isegi suurenes. Keskajale on iseloomulik seegi, et maapiirkondades oli igale kirikule lisaks veel abikirikuid ja kabeleid, kirikute juures oli ametis preester, temale võisid abiks olla veel kaplanid ja vikaarid. Viimaste osaks jäi tihti misjonitöö kihelkonna kõige kaugemates osades.

Halduslikult jagunes Eesti mitmeks iseseisvaks väikeriigiks, mille eesotsas olid nn maahärrad. Näiteks endine Ugandi maakond koos mõnede aladega põhja pool Emajõe kuulus Tartu piiskopile. Lõuna pool oli piiskopiriigi naabriks hoopis Pihkva vürstiriik, mille piiriks oli Võhandu jõgi.

Vormiliselt oli piiskopiriik allutatud läänistatuna Saksa kuningale, millel polnud aga praktilist tähendust. Seevastu kirilikult allus Tartu piiskop Riia peapiiskopile, viimane aga omakorda paavstile.

Põhja Eesti kuulus peale vallutamist sadakond aastat Taanile, peale Jüriöö ülestõusu (1343 – 1345) läks see ala ordu valdustesse. Saksa ordu eriharuks oli Liivimaal Liivi ordu, mille valitsuse all oli Kesk-Eesti, samuti Sakala ning suured alad Lätis. Liivi ordu residentsiks oli kaua aega Riia, hiljem Võnnu (Cesis).

Vanal-Liivimaal elati jõukalt. Kõige jõukamalt elasid loomulikult kõrgemad valitsejad ja nende kaaskondlased, kuid jõukust oli ka aadlikel, linlastel ja isegi talupoegadel, millega kaasnes teatud muretus, mis hilisemates lakkamatutes sõdades valusalt kätte maksis.

Põlva alade kaugemat minevikust olev teave on katkendlik, aga arheoloogilise uurimistöö tulemused kinnitavad, et Eesti ajalugu on umbes kümme tuhat aastat pikk, millesse mahub ka Põlvamaa ajalugu.

Praeguse Põlvamaa aladel paikneb hulk arheoloogiamälestisi ehk muistiseid – asulakohti, linnamägesid, kivist kalmistuid, kääpaid ja kääbastikke, ohvrikive, kultusekive, ohvriallikaid, Põlvamaa aladelt pärineb ka hulk muistseid esemelite üksikleidudena, nende hulgas on isegi aardeleidusid.

Võtame siis eeltoodu põhjal omaks seisukoha, et meie eellased, keda nimetati eestlasteks, elasid siin juba muinasajal, suur osa Põlvamaa küladest ulatub seega kahtlemata muinasaega

ning külad olid seega olemas juba 13. sajandi algul. Samuti on tõenäoline, et vaadeldav ala kuulus ajaloolise aja lävel valdavalt Ugandi muinasmaakonda, võimalik, et Ugandi maakonna juurde kuulus ka ala, mida nimetati Valgatabalveks, millest räägib oma kroonikas Läti Henrik, kes saabus Liivimaale 1205. aasta paiku ning pühitseti "Liivimaa kroonika" järgi vaimulikuks 1208. aastal. Kogu Ugandi tema juurde kuuluvate aladega liideti veidi hiljem aga Vana-Liivimaa koosseisu. Samuti ollakse seisukohal, et Muinas-Eesti ala rahvastik jagunes hõimualadeks Põhja -, Lõuna - ja Lääne- Eestis ning koosnes 12. sajandi lõpul ja järgneva algul kaheksast suuremast ja umbes kuuest väiksemast maakonnast.

Lõuna – Eesti suuremateks maakondadeks olid Ugandi ja Sakala. Muinas – Eesti maakonnad jagunesid kihelkondadeks, kusjuures väikemaakondades oli neid üks, suuremates isegi seitse. Kahjuks pole täpselt teada, milline oli muistse Ugandi kihelkondlik jaotus ja millised kihelkonnad ulatusid tänapäeva Põlvamaa territooriumile. Ja paraku on nii, et Põlva kirikukihelkonda on kirjalikes allikates esmakordselt mainitud aastal 1452, st 15.sajandil ehk siis hiliskeskajal. Seejuures Põlva alad praeguse Põlvamaa mõistes on samuti kuulunud Vana – Liivimaa koosseisu. Vana-Liivimaa all mõistetakse tavaliselt poliitilis-territoriaalset üksust, mis eksisteeris 13.–16. sajandil ning hõlmas üldjoontes tänased Eesti ja Läti alad. Hilisem Liivimaa (läti Vidzeme) moodustus tema lõuna- ja kagupoolsetest aladest, lisaks tekkisid eraldi territooriumitena Kuramaa (Vana-Liivimaa lääneosa) ja Eestimaa (algselt Taanile kuulunud hertsogkond).

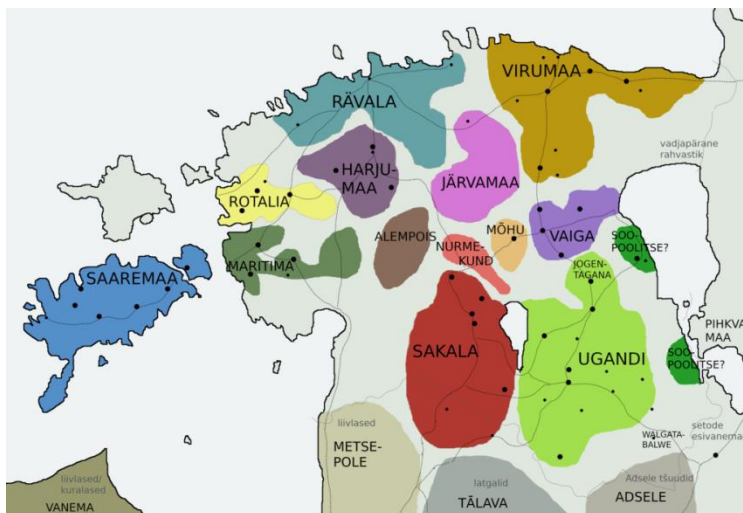
Ugandi peamised linnused olid Tartu ja Otepää, mille tuumik asus tartumurdelise hõimu alal, võrumurdeline hõimuala liitus arvatavasti II aastatuhande alguses. Läti Henrik nimetab enda „Liivimaa kroonikas“ ühte ala Valgatabalveks seoses 1220. aastal Eestimaal toimunud nn võiduristimisega, kus maa valitsemise pärast teineteisega konkureerivad Riia piiskop ja Taani andsid oma preestritele ülesandeks võimalikult palju piirkondi ristida, et nii seal oma võimutaotlusi õigustada.

„Samuti läks ka senine lätlaste preester Ugandisse ja tuli Valgatabalwesse Pihkva pool ning ristimise sakramendi pühitsemisega kõigis nende kõige äärmistes külakestes avas neile ristiusu ja, viinud ristimise lõpule, pöördus Liivimaale tagasi.“ (Henriku Liivimaa kroonika 1982, XXIV 6, lk 219).

Varasemas ajalookäsitluses on seotud Valgatabalvet Põlvaga, ent see oletus tundub praegusajal juba müütilisena. Praegusajal on Valgatabalvet pakutud nii ühe küla, Ugandi kagupoolseima muinaskihelkonna, omaette maakonna kui ka Ugandi ja Pihkva vahel asunud hõreda asustusega ja kindla halduskuuluvuseta piirkonna nimeks.

Kolmel viimasel juhul võis see hõlmata võrumurdeliste hõimude maa-ala, hilisema Vastseliina, Põlva, Rõuge ja Hargla kihelkonna, samuti osa Urvaste, Kanepi ja Räpina kihelkonnast.

Võru keeleteadlane, ajakirjanik ja võru keele aktivist Evar Saar peab võimalikuks, et Valgatabalve nimi on tuletatud Loosi kandi valge, valgusküllase palumetsa järgi, kuid peab seda siiski pigem hilisemaks ümbertõlgenduseks. Ka Jaan Kaplinski arvates võisid piirkonnale nime anda heledatoonilised ohtra põdrasamblaga nõmmemännikud ja see nimi võis 13. sajandil kõlada Valgedapalvo, tänapäeva keeles aga Valgepalo. Julius Mägiste on nime rekonstrueerinud kujul Valgõdapalvo, mis tänapäeva võru keeles oleks Valgõpalo.

Eesti ja Põhja-Läti maakonnad, linnused ja teed muinasaja lõpusajanditel. s.o üks arvatavatest võimalustest. (Vikipeedia)

Rosma linnamägi. Muinasasukatel tuli ette kokkupõrkeid perekondade ja sugukondade vahel, mis mõnikord võisid areneda ka vastastikuseks vaenutegevuseks. Sellised kokkupuuted muutusid sõjategevuseks, eriti sissetungivate võõrastega. Sõja ajal tuli muinasasukatel otsida varjupaika. Esmalt kasutati looduslikke varjupaiku – koopaid, soosaari ka metsarägastikke. Metsa sai ka varandust, s.o loomi ja teravilja kaasa viia. Kuid ikka enam ja enam tekkis asukatel vajadus endale varjupaik ehitada. Suurimat ohtu tollasele inimestel kujutasid võõraste hõimude rüüsteretked. Seepärast hakati kaitseks vaenlase eest ehitama pelgupaiku ja neid hakati nimetama *maalinnadeks*. Neid ehitati nii, et peaaegu igas kihelkonnas oli üks maalinn ja Lõuna-Eestis loetakse neid üle saja.

Foto. Rosma linnamägi. Võrumaa Muuseum VK F 389:36 F

Üks sellekohaseid tõendeid on ka Põlva vallas Rosmal, Põlvast umbes kaks kilomeetrit Võru poole, maanteelt vasakule, kus asub *Rosma linnamägi*. Kõik selle mäe tunnusjooned viitavad inimtegevusele – mäe kogu ülemist serva palistab liivavall, mille siseküljel asuv kraavitaoline süvend tunnistab, et liiv on võetud ja kantud valli kuhjamiseks valli õuelt. Kõige kõrgem on

vall lõunaküljel, mille kuhjamiseks on olnud tarvis enam liiva ja sedavõrd on ka kraav sügavam lõunaküljel. Muinaslinnuse uurijad on seisukohal, et linnuses on mingil põhjusel jäänud tööd lõpule viimata. Seejuures tundub kummaline olevat ka teine asjaolu, et vaatamata tervele reale proovikaevamistele ei leitud kõige väiksemaidki jälgi kultuurkihist. Seepärast on varasemal ajal asutudki seisukohale, et linnuses pole kunagi alalist elanikkonda olnudki või kasutati seda vaid lühiajaliselt, võib-olla jäi linnuse ehitamine hoopis pooleli või ehk tabas selle ehitajaid mingi katastroof?

Paraku tuli kuni 2020nda aastani leppida Rosma linnuse puhul eelnimetatud teadmistega kui ka teadmatusega: „Miks pole kultuurkihti, miks pole tõendeid võimaliku võitluse kohta ja miks pole ka vastust küsimusele, miks linnuse ehitamine seiskus ja linnus maha põletati.“

Kuid selliseid kantse on Põlva maakonnas peale Rosma linnamäe koguni mitmeid – Kauksi Leerimägi, Võuküla „Kindralihaud“, Kureküla maalinna jt. Arheoloogid tegid Kauksi Leerimäel proovikaevamisi ning mõned leitud savinõukillud näitavad, et see kindlustus on püstitatud I ja II aastatuhande vahetusel.

Kuid väljakaevamised Rosmal jätkusid ning need senised teadmised kummutati 2020. aastal linnamäel tehtud linnuseväravate väljakaevamistega.

Muinaslinnuse väravat uurinud arheoloogid avastasid kavaluse, mis riukalikud eestlased olid omal ajal vaenlase „tervitamiseks“ välja mõelnud. See oli pörutav uudis, mis vääris teatamist tervele Eestimaa ja sellekohase teabe andis ajaleht Postimees 2020.aasta novembris (*Ülle Harju. Arheoloogid avastasid muinaskavaluse. Postimees, 3.november 2020*). Tartu Ülikooli arheoloogiakabineti juht Heiki Valk, kelle juhatamisel väljakaevamised toimusid, rääkis Rosmal tehtud avastuse kohta: „Linnuseväravast tuli välja midagi sellist, mille peale ei osanud mõeldagi...Kaevasime ja kaevasime, proovisime siis mullapuuriga – ei tulnud puutumatu liivakihti. Sõed ja põlenud liiv läksid üha sügavamale, 1 – 1,5 meetri pealt hakkasid söestunud palgijupid välja tulema...“ Seepeale otsustasid arheoloogid kaevata võimsa väravakäigu mõlemasse otsa kraavi. Avastus oli arheoloogiateadusele jahmatav, mille kohta andis Heik Valk pörutava seletuse, et „kusagil mujal Eestis pole midagi taolist leitud – linnuseväravast sisseviiva tee peale kaevati vaenlasele lõks, sest tänu lõksule ei saa vaenlased lihtsalt niisama sisse tungida ja kui nad seda proovivad, siis kukuvad nad auku, kus neid on hea odade, nuiade ja tapritega maha lüüa.“ Kaevamisel tuli väravakohast välja veel üks põnev leid – kaks muinasaegset raudnaela, mille kohta rääkis Heiki Valk, et „linnavärava puuosad on olnud nendega kokku löödud.“ Heiki Valk jagas veel selgitusi ja hinnanguid linnuse kohta ja tema seisukoht on, et „Rosma muinaslinnuse ehtasid kohalikud arvatavasti 1223.aasta eestlaste ülestõusu ajal sakslaste pealetungiks valmistudes. Kuid seejuures paistab, et häda oli suur – kiirus oli taga ning inimesi väga palju kokku aetud. Linnuseõu oli omal ajal väga suur – üle 4000 ruutmeetri, kuid elatud linnuses pole, sest me ei ole leidnud ühtegi savipoti tükki, mis oleks pärit linnusevalli ehitamise ajast.“

Veel selgub Heiki Valgu selgitustest, et kiirustamisest hoolimata ehtas muinasrahvas selle linnuse, mis on Lõuna-Eesti alal kõige paremini säilinud ja millel on ainukesena ringvall, ikkagi üles. Heiki Valk räägib, et arheoloogidel oli tegemist hädakaevamistega, sest Harvester (langetustraktor, inglise keeles *harvester*; eesti keeles on sõna "harvester" kõnekeelne ehk metsakombain, kompleksne metsatöömasin) oli selle ära rikkunud. Veel lisab Heiki Valk sellele hädakaevamisele selgituse, et „eelmisel aastal lõhuti linnuseväravat metsatöödega“ (et

harvester mäele pääseks, lükati linnusevallis olev peavärv laiemaks – PM toim), nüüd saime lõpuks võimaluse uurida, kui palju on linnuseväravat lõhutud ja mis alles on jäänud.“

Kaevamistega soovisid Tartu Ülikooli arheoloogid jõuda selgusele, milline oli täpselt linnusevärava konstruktsioon ja suurus. Heik Valk selgitab jätkuvalt, et „Põhja-Eestist on teada, et kahel pool väravat peab olema postirida, seda aga ei teata, kui lai oli see värv ja kui jämedad olid postid. Linnusevalli peal olid puust ehitised. Nendega koos on põlenud ja maha kukkunud kivid. Inimesed olid kive linnusesse kogunud, et neid vaenlase pihta loopida.“ Veel oletas Heiki Valk, et „kogu Rosma linnus võib olla ehitatud ühe suve jooksul ja suure kiiruga. Ehitamine on katki jäänud, veel enam – kogu linnus põles maha.“ Seda järeldab Heiki Valk maa seest välja tulnud leidude põhjal, kuid seda, kas siin oli taplus või mitte, ei teata.

„Ühtegi ammunoolet otsa pole me leidnud“, ütleb Heiki Valk. Teadlasena oletab ta, et rahvas ehk ehitas linnuse valmis, ent kuningas leidis, et vaenlase vastu see ikkagi ei aita, ja andis alla. Kui mindi ka ilma võitluseta piiskopivõimu alla, oli tingimuseks oma linnuse mahapõletamine. Heik Valk loodab, et äkki leiavad nad mõne ammunoolet otsa, mis annab selguse, et taplus siiski oli. Sellest ajalehesõnumist selgub veel, et kevadistel tormimurrukaevamistel leidsid arheoloogid puujuurte aukudest palju varasemast ajast pärit, 1000 – 1500 aasta taguseid vanu potikilde ja enne taaskindlustamist oli linnus pikaks ajaks maha jäetud.

Arheoloogidel on edaspidi kavatsus kaevamistöid jätkata, milleks on põhjust ja mille kohta ütleb Heiki Valk: „Siin on veel väga palju huvitavat välja kaevata, ei tahaks sellega sügisvihmade kätte jääda ... Kevadel heade ilmadega soovime edasi kaevata.“

Eeltoodust saab anda Rosma linnamäe kohta järgmise teabe:

- Vanimad leiud: 2. – 5. sajand
- Elu linnuses: 7. – 10. sajand
- Linnusevalli ja kaevu rajamine: 1223.aasta ülestõusu ajal

Arheoloogilised kaevamised Rosma linnamäel 2021/2022/. Vikipeedia

Vaade linnuse jalamil asuvale mälestise tähisele. Foto: Karin Vimberg, 24.05.2012.

Fotol on näha linnuseõue ümbritsenud ringvalli eriti selgelt. Mõnes kohas vaid meetri kõrgune, väravate juures üle kolme meetri. Vikipeedia

Linnamägi lõuna poolt vaadatuna. Tegelikult ikka päris suur, kas pole? Vikipeedia

Mis aga puudutab meie Rosma linnamäge, siis arheoloogiamälestisena ehk muistisena on ta endiselt huvipakkuv ja 2023.aastal jätkunud väljakaevamised sellel linnamäel on võimaldanud teha juba täpsemaid järeldusi linnuse vanuse kohta. Professor Heiki Valk, kes juhtis väljakaevamisi Rosmal, arvab selleks aastaks olevat ikkagi aastat 1223, ehk siis Ristisõdade perioodi. Kahju muidugi, et linnus pikemaks püsima ei jäänud, vaid nii kui oli valmis ehitatud, nii ka maha põletati.

Arheoloogide avastus Rosma Linnamäel on enneolematult huvipakkuv ja tõeline üllatus. Linnamäel tulid arheoloogiliste väljakaevamiste käigus välja iidse, umbes 50 ruutmeetri

suuruse hoone söestunud jäänused, mis aitavad arheolooge edasi Rosma hiiglasliku muinaslinnuse saladuse lahtiharutamisel. Eelnenu juurde kuulub ka alljärgnev professor Heiki Valgu selgitus: «See asi võiks siin olla umbes 800 aastat vana. Ehitusaeg seniste teiste kaevandite sündideeringute põhjal 13. sajand, kas siis Ristisõdade aeg või, ei saa täielikult välistada, et ka natukene hilisem. On tehtud päris suur hoone, umbes 50 ruutmeetrit või natuke peale. See külg, mis meil praegu on lahti, on umbes 7,3 meetrit pikk. See on hoone, mida on kasutatud vilja hoidmiseks.» (Lõuna-Eesti Postimees. <https://lounapostimees.postimees.ee/7802940/videolugu-moistatuslik-rosma-linnamagi-andis-valja-suure-leiu>)

Eeltoodu paneb mõtlema, et siinmail elati jõukat elu enne seda, mille üle on põhjust uhkust tunda, kuid hilisemad rüüsteretked ja sõjad jätsid eestlasi kauaks võõra meelevalda alla.

Keskajal moodustasid hilisemal ajal Võrumaana ja Tartumaana tuntud alad ühise valitsuskonna – Tartu piiskopkonna. Samuti oli keskajal olemas Kirumpää kihelkond, mida on nimetatud Kirapää ja Kirepi, saksa keeles Kirrumpah, Kirrempäh, samuti vanades kroonikates Kirenpä, Kirripach jt ja nimetus on tulnud samanimelise lossi järgi.

Kaevamised Rosma linnamäel on väga hea näide sellest, kuidas maapõu kiivalt varjab ammuste aegade inimeste elumärke ja arheoloogiliste väljakaevamistega leitakse palju minevikutõendeid. Just nende hindamine annab meile väärtuslikku teavet meie esivanemate kohta. Ja mida rohkem me teame muinasajast või ka hilisematest ajalooperioodidest, seda selgemaks saavad meie teadmised, kuidas kauges minevikus siinmail elati ja ühtlasi kaetakse palju lünki teadmistes.

Aga inimtegevuse jälgi on maa-alalt, mida me praegusajal tunneme Põlva valla halduspiirkonnana, on sellel alal tublisti: avasulad, linnamäed, pelgupaigad, kivikalmed, maa-alused kalmistud, kääpad ja kääbastikud, ohvrikivid, ohvripaigad, ohvriallikad, esemelised üksikleid, nende hulgas ka aardeleid. Kõik need on muinsuskaitse all, esemed aga tallel muuseumides ja esemed on dateeritud.

Rosma linnamäel toimunud kaevamisi on juhatanud Heiki Valk, kes on eesti arheoloog, filosoofiadoktor ja arheoloogiaprofessor. Ta uurib Eesti keskaega ja hilisrauaaega, tema erilise tähelepanu all on Kagu-Eesti ja eriti Setomaa. 2008–2013 oli ta Õpetatud Eesti Seltsi esimees.

Arheoloog, filosoofiadoktor ja arheoloogiaprofessor Heiki Valk.

Heiki Valk on teadlane, kes on suure pühendumisega juhatanud arheoloogilisi väljakaevamisi Rosmal ja see teave, mis ta Rosma linnamäe kohta on esitanud, on äärmiselt huvitav. Just tema uurimistöö on esmakordselt heitnud valgust linnuse vanuse kohta. Ehkki Rosmal pole rikast kultuurkihti, on siiski mõned kaevamistel leitud kangakoejäljendiga savinõutükid (ehk tekstiilkeraamika) ja sõestunud piirdeaia jäänused tõendiks, et mägi kindlustati juba millalgi eelrooma- või rooma rauaajal.

Eesti linnuste seas on Rosma oma ligemale 4000 ruutmeetriga üks avaramate seas, peaaegu võrdne Otepää ja Tartu linnustega. Kaheksasada aastat tagasi või enamgi, tähendas nii suure ala kaitsetaraga piiramine väga suurt tööd, sest piirde pikkus on ikkagi oma 350 meetrit. Taolise töö juures pidi olema kaunis suur hulk inimesi ning arvatavalt tehti töö kiiresti.

Aga 2023.aasta 4. ja 5. novembril toimus ajaloomuuseumi konverents, millel esines ka professor Heiki Valk ettekandega - „Ugandist kagu poole: Eesti kagunurk muinas- ja keskaja piirimaadel.“ Ettekanne on huvitav, millest on olemas ka videosalvestus. Küllap ilmub ettekanne ka trükisena ja on seejärel juba ka laiemale lugejaskonnale kättesaadav. Ettekanne on väga huvitav just meile, põlvamaalastele, sest ettekandes on nii Rosma linnamäe kui ka Kagu-Eesti alade kohta senisest põhjalikumad teavet.

Rein Kaldma

kodu-uurija, ERMi teeneline korrespondent